

Kristupo Radvilos (1585–1640) sutartys su amatininkais

Aistė Paliušytė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2026 Vilnius*

Straipsnyje nagrinėjamos Kristupo Radvilos sutartys su amatininkais – amatų istorijos ir socialinės dailės raidos šaltiniai. Remiantis sutartimis, atskleidžiami amatininkų darbo organizavimo principai, jų darbo sąlygos didiko dvare.

Raktažodžiai: Kristupas Radvila, amatų istorija, dailės užsakymas, dvaro dailė

Amatininkystė buvo vyraujanti dailės kūrybos forma XVII a. LDK, tačiau tuometiniai amatininkų darbo organizavimo principai ir jų kūrybos metodai menkai pažįstami. Amatininkų darbo organizavimo formas atskleidžia kelių tipų dokumentai, tarp jų sutartys yra ypač vertingos. Šie dokumentai, įteisinantys amatininkų darbą, liudija LDK amatų istoriją, užsakovo ir amatininko santykius, amatininkų kūrybos vertinimą LDK dvaruose.

XVII a. I pusės LDK amatininkų sutarčių yra išlikę nedaug. Žinoma keliolika LDK etmono Kristupo Radvilos (1585–1640) šio tipo originalių dokumentų ir jų kopijų, taip pat sutarčių projektų¹. Efektyviai veikiančioje didiko dvaro kanceliarijoje buvo kruopščiai žymima ūkinė ir finansinė veikla. Sutartys, suvokiamos kaip svarbus materialinis išpareigojimas, buvo surašomos dviem egzemplioriais, kopijuojamos dvaro kanceliarijoje. K. Radvila pats kruopščiai rengdamas sutartis, jas taisydamas ir pildydamas elgėsi kaip uolus ūkininkas ir atsakingas šeimininkas². 1616 m. jis dalyvavo rengiant sutartį su Lenkijos ir Lietuvos valdovo statytoju Jonu Mозезу (Hanus Mosses)³. Pastarasis 1616 08 14 rašė K. Radvilai nuvykęs į Orlią ir su didiko dvaro pareigūnu sudaręs sutartį, kurios kopiją siunčiąs, teigdamas, jog ji „labai šykšti, atsižvelgiant į tokį didelį darbą“, ir prašė, kad didikas ją peržiūrėtų, pataisytų bei pasirašęs atgal atsiųstų. 1627 m. K. Radvila susirašinėjo su LDK virtuviniu Mikalojumi Trizna, siekdamas išsiaiškinti, kaip apiforminti sutartį, išpir-

kus prieš tai jam dirbusius olandų amatininkus⁴. M. Trizna informavo K. Radvilą, jog tariantis su olandų amatininkais dėl algos, reikia atsižvelgti į darbą, panaudotas medžiagas ir techniką; rašė, jog sunku ką patarti dėl sutarčių, nes esant „skirtingiems darbams, skirtingos ir sutartys“. XVII a. I pusėje LDK didikų dvaruose kiekvienos sutarties sudarymas buvo suvokiamas kaip ypatingas atvejis, priklausęs nuo objekto mastelio, medžiagų, technikos ir kt.

Formalusis K. Radvilos sudarytų sutarčių su amatininkais pavidalas įvairavo. Dažnai buvo rašomi du sutarties variantai: aversinis buvo formuluojamas kaip užsakovo, reversinis – kaip amatininko pasižadėjimas⁵. Neretai amatininko darbas buvo įteisinamas didikų pasirašytu ir antspaudu patvirtintu nutarimu (*postanowienie*)⁶. Šiuose raštuose taip pat buvo numatyti įprasti abipusiai užsakovo ir amatininko išpareigojimai, bet toks sutarties apiforminimas atskleidė ir pabrėžė užsakovo valdžią.

Didiko sutarčių su amatininkais turinys buvo dvejopas: vienos įpareigojo meistrą ilgalaikiam darbui, kitos buvo skirtos vienkartiniam užsakymui. Dažniausiai buvo surašomos sutartys, aptariančios konkretaus kūrinių užsakymą. Kai kurie klausimai šiuose dokumentuose tradiciškai kartojo: būdavo įvardijamas darbo objektas, jo sukūrimo laikas ir kaina. K. Radvilos sudarytų sutarčių tekstai dažniausiai buvo labai išsamūs: nurodytos funkcinės kūrinių dalys, medžiagos ir technika, dekoravimo būdai. Didžioji dalis išlikusių etmono sutarčių buvo parengta Vil-

niuje, reikšmingame amatų centre, kur veikė įvairūs amatininkų cechai, buvo įsikūrę valdovo dailininkai. Profesionalių ir jau pripažintų meistrų ieškojusiam užsakovui Vilnius tapo svarbiausia amatininkų sandymo vieta. K. Radvila sudarinėjo sutartis su jau žinomais Lietuvos ir Lenkijos valdovo meistras, Vilniaus cechų nariais ar kitiems didikams dirbusiais amatininkais. Vilniuje daugiausiai buvo pasirašytos sutartys konkreitiems kūriniams sukurti, čia taip pat tartasi su meistras dėl darbų kitose didiko valdose. Pagal K. Radvilos sudarytų sutarčių skaičių nuo Vilniaus mažai teatsiliko Biržai, paveldimas giminės kunigaikštystės centras. Dėl XVII a. 2–4 dešimtmetyje vykdomų statybų Biržų pilis tapo ilgalaikio įvairių specialybių amatininkų darbo vieta. Išlikusi ankstyviausiai datuota K. Radvilos sutartis sudaryta 1610 m. su tapytoju Merkeliu (Molcher) Funhakenu⁷. Daugelis išlikusių sutarčių surašytos XVII a. 3 dešimtmečio pradžioje – 4 dešimtmetyje, aktyviausios etmono kultūrinės, politinės, ūkinės veiklos metais.

Sutartys parodo dailės rūšių, tipų įvairovę, būdingą K. Radvilos užsakymams. Ypač nuodugnai buvo apibrėžiami statybos amatininkų, mūrininkų, dailidžių įsipareigojimai, tikslinami patvirtinant objektų projektus. 1616 m. minėtasis J. Mozasas, siūsdamas etmonui darbo sutartį, pridėjo kryžminių skliautų pavyzdį, galbūt numatytą pritaikyti Orlio rūmuose⁸. Išsamiai projektus ir darbo sąlygas apibrėžė ir išlikusios K. Radvilos sutartys su statybų amatininkais. 1621 m. Vilniaus mūrininkas ir miestietis Kristupas Saifertas (Saifert, Seifferdt) bei Henrikas Hankė (Hancke, Hanke) sudarė sutartį su K. Radvila dėl mūrijimo darbų Vilniaus rezidencijoje. Tai brangiausias statybos projektas iš žinomų sutartyse, įkainotas 2500 auksinų, tačiau mūrininkai turėjo statyti naudodami savo medžiagas⁹. 1621 03 04 Henrikas Handlė (Henrych Handle), mūrininkas, sudarė sutartį su K. Radvila ir įsipareigojo išmūryti Radvilų kriptą Dubingių evangelikų reformatų bažnyčioje už 300 auksinų¹⁰. Šiek tiek pigiau buvo numatyta įvertinti dailidės Mikalojaus Prusako (Mikołaj Prussak) darbą. XVII a. pradžioje parengta sutartis, įpareigojusi šį meistrą pastatyti Slucko evangelikų reformatų bažnyčią su savo darbininkais už 250 auksinų (100 kapų grašių) algą ir maistą. Natūrinio ūkio sąlygomis atlygis maisto produktais buvo mokamas greta atlyginimo grynaisiais pinigais. Sutarties projekte gana lakoniškai raštu išdėstytas užsakymas, taip pat parengtas dailidės piešinys, detalizavęs sumanymą¹¹. Išliko taip pat keletas Biržuose 1637 m., pilies perstatymo metais, sudarytų sutarčių kopijų. Jos atskleidžia dailidžių darbo istoriją ir medžio statinių raidą LDK dvaruose. 1637 05 27 Biržuose didikas susitarė su dailide Jokūbu Šidaku (Jakub Szydak), įpareigodamas jį pastatyti medinį namą Biržų pilies teri-

torijoje ir atlikti kitus darbus pilyje¹². Užsakovas pareigodavo skirtingos paskirties patalpas jungiančio statinio su keletu puošnių detalių. Tiksliai sutartyje buvo apibrėžti statybos būdai, mūro ir medžio derinimas, tikriausiai fachverkinės konstrukcijos, dažnai taikytos ir kituose K. Radvilos dvaro statiniuose¹³. Dailidei buvo nurodyta pastatyti puošnų priebutį (*na podmurowaniu ozdobny z frambugami i floresami*) su laiptine. Virš priebučio įrengti svetainę, priemenėje ir kambariuose sienojus suręsti „tvirtai ir gražiai“, pastatyti erdvią laiptinę. Atskirai sutartyje išreikštas krosnių saugumo ir funkcionalumo poreikis, nurodyta visur įrengti dailius židinius. Dvaras įsipareigojo patiekti medžiagas – geležines temples (*serdeczniki*), storlentes, parūpinti darbininkus. Etmonas pareigodavo, kad darbas prasidėtų po Švč. Trejybės šventės ir, atlikus viską tvarkingai ir puošniai (*najporządniej i najozdobniej*), būtų pabaigtas iki rugpjūčio pabaigos. Dailidė Jokūbas kartu įsipareigojo pastatyti naują pirtį ir tris klėtis. Už šį darbą dailidė turėjo gauti 30 kapų grašių ir maisto.

1637 05 23 (?) Biržuose K. Radvila susitarė su dailide Jokūbu (tikriausiai tuo pačiu Šidaku), įpareigodamas jį restauruoti arsenalą¹⁴, ištiesinti sienas, pastatyti stiprias ir dailias jų atramas (*mocne i kształtne*). Siekdamas statinio saugumo ir patvarumo didikas nurodė langų ir durų konstrukcijų, kitus pakaitimus. Už darbą turėjo būti atlyginta 20 kapų grašių ir maistu¹⁵.

1638 02 23 Mogiliove inžinierius Kornelijus (Cornelius) Retenburgas iš Derpto įsipareigojo vykdyti į Biržų pilį ir atlikti fortifikacijos darbus¹⁶. Inžinierius projektavo pilies įtvirtinimus¹⁷.

Išliko keletas K. Radvilos sutarčių, įteisinančių dailės kūrinių užsakymus. 1618 m. K. Radvila sudarė sutartį su Rygos vargonų meistru Mauricijumi (Mawrycy), tikriausiai Lenkijos ir Lietuvos valdovo vargonų meistru Wendtu, dirbusiu taip pat Varšuvoje¹⁸. Sutartis liudija muzikavimo reikšmę didiko dvarre¹⁹. Etmonas užsakė nedidelius vargonėlius Biržų rezidencijai (žr. priedą). Sutartyje nėra minimas instrumento eskizas, kaip buvo įprasta kai kuriuose kituose K. Radvilos užsakymuose, bet objektas yra gana smulkiai apibrėžtas: nurodytas instrumento balsų skaičius, konstrukcija, funkcinės dalys, išvardytos instrumento detalės (šachmatai, šaškės, metalo apkaustai), nusakyta vargonų dekoravimo technika. Sutartis byloja, jog užsakovui buvo svarbi aukšta atlikimo kokybė, kūrinio meniškumas. Numatyta instrumento keleriopa paskirtis, galimybė juo ne tik groti, bet ir žaisti šachmatais, o prireikus panaudoti ir kaip stovą rašymui. Iš viso sutarta sumokėti už darbą 250 auksinų, be to, meistrui pažadėti kelionpinigiai į Vilnių, pastotė iš Rygos į Biržus. Tai palyginus brangus kūriny: tarp išlikusių K. Radvilos sutartyse apibrėž-

tų užsakymų brangesnis buvo tik 7 marmuro sarkofagų projektas, 1621 m. užsakytas karališkajam meistrui Jonui Pilypui Valonui (Jan Philip Walon) už 3000 auksinų²⁰. K. Radvila sudarė sutartį su Mauricijumi ir dėl portatyvinių vargonėlių sukūrimo. Sutartyje taip pat yra įvardyta sukūrimo technika, dekoravimas, tikriausiai XVII a. I pusėje populiaria medžio dirbinių inkrustacija (*sztukawarkowa robota*), įteisinta instrumento atlikimo kokybė, jo dalių grožis (*cudna robota*). Už vargonėlius suderėta 80 auksinų suma yra didelė, palyginus, pavyzdžiui, su tapybos darbų įvertinimu: 1620 m. visos figūros didiko ir jo šeimos narių portretai įkainoti po 25 auksinus, o senų tapybos kūrinių pertapymas – 8 auksiniais²¹. Kainų skirtumus, matyt, lėmė pirmiausiai panaudotų medžiagų vertė.

1638 01 02 Alantoje buvo sudaryta sutartis su liejikaiis Kasparu (Kasper) Franko iš Lvovo ir Augustinu (Augustyn) Kozu iš Poznanės dėl patrankų liejimo. Jiems turėjo būti mokama pagal sunaudotų medžiagų kiekį – nuo kiekvieno centnerio alavo suderėta po 12 auksinų. Nekokybiškas patrankas liejikaii išpareigojo savo lėšomis perlieti. Etmonas išpareigojo duoti geležies formoms ir pagalbininkus krosniai statyti²².

Sutartyse beveik visada būdavo aptariamas aprūpinimas darbo medžiagomis, jomis dažnai išpareigodavo pasirūpinti užsakovas. Taip pat didikas neretai atsiųsdavo pagalbininkus darbininkus didesnės apimtys darbams. Rankpinigiai, ypač stambesniame projekte, dažnai tapdavo sutarties vykdymo garantu. Būtent atlyginimu, rankpinigiais, medžiagomis ir pagalbininkais buvo itin suinteresuoti užsakymų vykdytojai. Statytojas J. Mozasas, siuntęs sutartį K. Radvilai, prašė jo, kad „kuo greičiausiai“ duotų rankpinigius, kuriuos gavęs pasižadėjo tuoj pat pradėti darbą, taip pat meistras prašė, kad nebūtų delsiama nei išmokant pinigus, nei parūpinant pameistrius²³. Vykdamas stambesnius projektus, numatytas atlyginimo mokėjimas dalimis. Vertinant darbą, reikšmės turėjo jo apimtis bei panaudotų medžiagų kaina. Tai buvo įprasti XVII a. I pusės LDK amatininkų darbų vertinimo kriterijai. Jau minėtame M. Triznos laiške K. Radvilai rašoma apie darbo vertės priklausomybę nuo medžiagų ir technikos. M. Trizna pasidalijo su K. Radvila savo patirtimi, teigdamas, jog mokėjęs olandams amatininkams brangiau, kai šie darbui naudojo savo vilną, ir dar daugiau, kai šie dirbo su šilku, taip pat rašė, jog brangiau turėtų būti mokama už „smulkų ir subtilų darbą“²⁴. K. Radvilos sudarytos sutartys atskleidžia laikmečiui būdingą amatininkų kūrinių vertės matą. Užsakovo reikimą liudijo ir sutartyse įvardytas darbo kokybės reikalavimas, kuris jau buvo minėtas rašant apie jo sutartis su dailininkais, pvz., tapytoju Jonu Močuls-

kiu (Jan Moczulski)²⁵. Etmono sutartys su amatininkais liudija, jog kokybės reikalavimas nebuvo atsitiktinis, bet nuosekliai ir dažnai įvardijamas.

Kita grupė K. Radvilos sudarytų sutarčių apibrėžė ilgalaikį amatininko darbą didiko dvare. Jos itin dažnai buvo formuluojamos kaip didiko nutarimas, bet atskleidė abipusius amatininko ir didiko išpareigojimus. Išliko dokumentas, bylojantis ilgalaikio darbo sutarčių rengimo K. Radvilos dvare istoriją. 1630 08 21 Eljas Marmokovičius (Heliasz Marmokowicz) laiške K. Radvilai iš Liubčios rašė apie stalių Dovydą (Dawid), kuris sutikęs dirbti didikui vienerius metus, bet reikalavo sutarties, įteisinančios 100 auksinų metinę algą ir atlyginimą įvairiais maisto produktais²⁶. E. Marmokovičius siūlė didikui sutikti su amatininko sąlygomis, pabrėždamas meistro profesionalumą: jis „išmano savo darbą, veltui laiko neleidžia, o, be to, ir pameistrį darbui turi“²⁷. Tikėtina, jog sutartis buvo sudaryta, nes dar tų pačių metų spalį stalius Dovydas minimas dirbęs K. Radvilos dvare Liubčioje²⁸.

Ilgalaikės sutartys daugiausiai buvo pasirašomos su nuolat buičiai reikalingais amatininkais: staliais, šaltkalviais, kalviais²⁹. Šiose sutartyse darbas retai kada būdavo tikslinamas, išskyrus bendras pastabas, kad, pvz., reikės gaminti ginklus ir atlikti visus darbus pagal dvaro poreikius. Dažnai ilgalaikio darbo sutartyse būdavo nurodoma, jog amatininkas turi išmokyti mokinį savo amato.

1621 m. Šv. Martyno dieną K. Radvila parengė sutartį su šaltkalviu Matu Kšyžanovskiu (Matys Krzyzanowski)³⁰. Dokumente amatininkas įvardytas kaip pilies šaltkalvis, kuris turi tvarkyti arsenalą ir atlikti pilyje kitus darbus. Planuota, jog šaltkalvis gyvens Biržuose ir gaus 10 kapų grašių per ketvirtį metų. Amatininko darbo dvare laikas nebuvo apibrėžtas. 1621 m. Šv. Martyno dieną K. Radvila sutarė ir su dailide Jonu Šeileriu (Hanus Szezyler), kuriam numatyta 100 talerių metinė alga ir po talerį maistpinigių kiekvieną savaitę³¹. 1621 m. Šv. Martyno dieną didikas susitarė ir su patrankininku bei staliu Kristupu Reipu (Krzysztof Reyp) dėl darbo Biržų pilyje³². Amatininkas turėjo išmokyti savo amato du mokinius. Didikas išpareigojo duoti žemės Biržuose, produktų ir kt., mokėti 25 kapas kas ketvirtį. Minėtų trijų meistrų darbą ir nutarimo sąlygų vykdymą turėjo kontroliuoti Biržų seniūnas. Sutartis be datos su Kornelijumi Keizeriu (Corneliusz Kiezyer) įteisino mūrininko darbą etmono dvare iki gyvenimo pabaigos ir atlyginimą maisto produktais, audiniais, kailiais³³. Šis meistras buvo vienas brangiausiai apmokamų K. Radvilos amatininkų, vienas svarbiausių etmono mūrininkų. Jis vadovavo statybos dirbtuvei didiko dvare, dirbo Biržuose ir greičiausiai kitose etmono rezidencijose. Taip pat žinomas K. Radvilos raštas, pasirašytas Deliatyčiuose, įteisinantis ilgalaikį

staliaus Mato (Matys) Motyhos (?) darbą dvare³⁴. Jame numatyta didelė, 400 auksinų, metinė alga be maistpinigių; už ją amatininkas turėjo išlaikyti pameistrį ir didiko paskirtą mokinį. Algą nutarta mokėti keturiomis dalimis, taip pat suteikti mūrininkui būstą, malkų kūrenimui, medžio, klijų ir dažų darbui ir kt.

Kai kuriose ilgalaikio darbo sutartyse numatytas amatininko įkurdinimas privačiose valdose buvo išankstinė atlyginimo už darbą forma ir nuolatinio darbo užsakovui sąlyga. Nuolat dvare dirbančių meistrų veiklos apribojimus liudija dažni draudimai dirbti kitam užsakovui. Ilgalaikiam darbui surašytose sutartyse dažnai nenurodomas išpareigojimo laikas arba tiesiog pažymima, jog meistras turįs dirbti šeimininkui „iki gyvenimo pabaigos“. Taip bandyta sukurti itin tvirtus ir ilgalaikius ryšius su kasdieniniams daro poreikiams reikalingais amatininkais. Sutartimis siekta kontroliuoti ir ilgalaikį meistrų darbą bei užtikrinti jį atitinkantį atlyginimą. Daugelio ilgalaikiam darbui samdomų amatininkų atlyginimo forma ir dydis neišskyrė jų iš kitų didiko tarnų, taip pat iš esmės sutapo ir su dailininkų, tapytojų ir skulptorių darbo įvertinimu, liudijo visų jų artimą statusą didiko dvare³⁵.

K. Radvilos sutarčių istorija atskleidžia etmono dvarui būdingą meistrų kontrolę ir valdymą, užsakovo įtaką amatininkų kūrybai. Aptarti šaltiniai paliudija amatininkų kūrybos sąlygų tradiciškumą, tipišką XVII a. I pusės LDK didiko dvarui. Sutartys išreiškė etmono suinteresuotumą kūrinių funkcionalumu, meistrišku, kokybišku amatininko darbu, brangiomis medžiagomis, reprezentacinių kūrinių puošnumu ir charakterizavo jį kaip dailės užsakovą, turėjusį reikšmingos įtakos amatininkų kūrybai XVII a. I pusės LDK.

***

Priedas

Sutartis su vargonų meistru Mauricijumi, 1618 m., *Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas* Minske (toliau – *BNIA*), f. 694, ap. 1, b. 146, l. 24³⁶.

Postanowienie KsJM pana hetmana polnego WKsL z Mawrycym organistą ryskim strony pozytywu

1. W tym pozytywie ma być głosów sześć, mianowicie regał, flet cztery pedes, oktawa, flet, quinta, cymbał, i tremnuł (?) do tego.

2. Ma być stół.

3. Ma być cztery ławki.

4. Warcaby, szachy mają być.

5. Ma być łoże.

6. To wszystko ma być piękną sztukwarkową robotą.

7. Ten pozytyw ma być piękny i żelazem pobielanym pięknie i mocno okowany.

8. Ma być proste olstro sowite prostym żelazem okowane.

9. Ma tą robotę ze wszystkim porządnie wystawić na Boże Narodzenie w roku terażniejszym według nowego kalendarza to jest w roku 1618.

10. Ma ten pozytyw sam do Birż zaprowadzić, a po tym pospołu z drugim moim pozytywem, który jest w Birżach do Wilna do dworu mego odprowadzić i porządnie postawić tam, gdzie mu ukazano będzie.

11. Za ten pozytyw ma mu być dano od KsJM złotych polskich dwieście pięćdziesiąt tym sposobem, teraz złotych sto [...] wziął, na S Marcin złotych pięćdziesiąt, a sto złotych w Birżach, kiedy tą robotę do Birż zaprowadzi.

12. Ma pan Mawrycy dać znać, kiedy z tą robotą do Birż będzie chciał (?) wyjechać, a za dniem znać od niego, ma być posłano za rozkazaniem KsJM z Birż podwód trzy i złotych sześć na strawę.

13. Kiedy z Birż pojedzie do Wilna ma mu być dano podwód, ile potrzeba będzie pod te rzeczy.

14. Na strawę do Wilna p. Mawrycemu złotych dwadzieścia pięć.

15. A jeśliby pan Mawrycy tej roboty nie wystawił ^atak, jako się obiecało^{a37} według postanowienia naszego na ten czas naznaczony, tedy robotę traci, a jeśliby też KsJM ostatek pieniędzy jemu na ten czas nie oddał, tedy zadatek traci.

Kunigaikščio JM pono lauko etmono sutartis su Rygos vargonų meistru Mauricijumi dėl pozytywo

1. Tame pozytyve turi būti šeši balsai, būtent – regalas, keturių pėdų fleita, oktava, fleita. Kvinta, cimblas ir prie viso to tremuliantas (?).

2. Turi būti stalas.

3. Turi būti keturi suoloeliai.

4. Turi būti šaškės ir šachmatai.

5. Turi būti stovas.

6. Visa tai turi būti dailiai inkrustuota (?).

7. Tas pozytyvas turi būti gražus ir dailiai bei stipriai apkaustytas alavuota geležimi.

8. Turi būti paprastas dvigubas dėklas, apkaustytas paprasta geležimi.

9. Turi visą šį darbą deramai pateikti Kalėdoms šiais, tai yra 1618, metais pagal naująjį kalendorių.

10. Turi tą pozytyvą pats į Biržus atgabenti, o po to kartu su kitu mano pozytyvu, kuris yra Biržuose, į Vilnių, į mano dvarą, atgabenti ir tvarkingai pastatyti ten, kur jam bus nurodyta.

11. Už tą pozytyvą jam JM Kunigaikštis duoda 250 lenkiškų auksinų tuo būdu: dabar paėmė 100... auksinų, Šv. Martyno dieną 50 auksinų, o 100 auksinų Biržuose, kai šį darbą į Biržus atgabens.

12. Ponas Mauricijus turi pranešti, kai su tuo darbu norės vykti į Biržus, o tai sužinojus, JM kunigaikščio įsakymu iš Biržų turi būti pasiųstos trys pastotės ir 6 auksinai maistpiningių.

13. Kai iš Biržų važiuos į Vilnių, turi būti duota jam pastočių tiek, kiek reikės tiems daiktams.

14. Ponui Mauricijui maistpiningių į Vilnių 25 auksinus.

15. Jeigu ponas Mauricijus to darbo neatliktų taip, kaip žadėta pagal mūsų nutarimą paskirtą laiką, tada darbą prarastų, o jei JM kunigaikštis likutį pinigų tuo laiku neatiduotų, tada rankpiningių nektų.

Sutartis su vargonų meistru Mauricijumi, *BNA*, b. d., f. 694, ap. 1, b. 146, l. 43–43 v³⁸.

Mawrycy

Postanowienie z Panem Mawrycym o szkatułę

1. W tej szkatule ma być regał o trzech głosach, regał, flet i cymbał, klawiatura ma być kościana.

2. Szkatuła sama ma być żelazem pobielanym mocno i jako nacudniej okowana, z hantabami.

3. Flaszek ma być 10 szyny przedniej angielskiej [...] ³⁹ z wierzchu rzezane, a na bokach herby KsJM, te flaszki mają być nakryte deszczułkami stukwarkowej roboty.

4. Kolca u wszystkich szuflad mają być cudne mosiądzowe.

5. W wierzniach dwu szufladach mają być, w jednej szachy, w drugiej warcaby cudną robotą.

6. W szufladzie dolnej jednej ma być kałamarz drzewiany i piasecznica drzewiana.

7. Na tę szkatułę ma być olstro duże okowane z jednego i na mieszki osobno mają być mieszki, do tego regału [...] ⁴⁰ stukwarkową robotą.

8. Ta szkatuła ma być ze wszystkim gotowa od przyszłej niedziele za niedziel trzy, to jest 21 8br według nowego kalendarza.

9. Za którą robotę ma być od KsJM panu Mawrycemu dano złotych polskich ośmdziesiąt, to jest teraz złotych czterdzieści ^aktóre już wziął ^{a41}, a kiedy dorobi i ^azda robotę zupełną ^{a42}, tedy drugą czterdzieści, a jeśli na ten czas nie wystawi P Mawrycy roboty i nie tak zrobi, jako zmówił, tedy mu szkatuła przepada [...] rem. Jeśli też KsJM na czasie naznaczonym reszty florenów 40 nie odda, zadatek traci.

Sutartis su ponu Mauricijumi dėl portatyvo

1. Tame portatyve turi būti trijų balsų regalas, regalas, fleita ir cimbołas, klaviatūra turi būti kaulinė.

2. Pats portatyvas turi būti stipriai ir kuo dailiausiai apkaustytas alavuota geležimi, su antabomis.

3. Turi būti 10 iš viršaus raižytų kokybiško angliško alavo vamzdžių, o šonuose JMK herbai, tie vamzdžiai turi būti uždengti inkrustuotomis (?) lentelėmis.

4. Visų stalčiukų žiedai (rankenėlės?) turi būti dailūs žalvariniai.

5. Viršutiniuose dviejuose stalčiukuose turi būti: viename – šachmatai, o kitame – šaškės, dailaus darbo.

6. Apatiniame viename stalčiuke turi būti medinė rašalinė ir medinė smėlinė ⁴³.

7. Tam portatyvui turi būti padarytas vientisas didelis kaustytas dėklas ir atskirai dumplėms, prie to regalo turi būti inkrustuoto (?) darbo dumplės.

8. Tas portatyvas turi būti visai pabaigtas nuo kitos savaitės skaičiuojant per tris savaites, t. y. spalio 21 dieną pagal naująjį kalendorių.

9. Už šį darbą nuo JM kunigaikščio ponui Mauricijui turi būti duota aštuoniasdešimt lenkiškų auksinų, tai yra dabar keturiasdešimt, kuriuos jau paėmė, o kai padarys ir pateiks visą darbą, tai kitus keturiasdešimt; jeigu iki numatyto laiko ponas Mauricijus nepateiks darbo ir taip, kaip sutarta, nepadarys, tada [...] praras portatyvą. Jeigu kunigaikštis JM paskirtą laiką 40 auksinų likučio neatiduos, rankpiningius praras.

Sutartis su mūrininku Kornelijumi Keizeriu, b. d., *BNA*, f. 694, ap. 1, b. 146, l. 22⁴⁴.

Postanowienie z Korneliuszem Kiezyerem mularzem, co go odemnie na każdy rok dochodzi ma ^aRękodajnym sługą moim ^{a45}

Jurgieltu florenów 200

Falendyszu łokci 10

Krazji łokci 12

Futro baranie czarne.

Słodu beczek 10.

Żyta beczek 10.

Pszenice beczka 1

Owsa beczek 12

Grochu beczka 1

Jęczmiennych krup beczka (?) 1

Grzyczanych beczka (?) 1

Karmnych wieprzów 3

Masła pudów 2

Syrów kopa

Soli beczka 1

Drwa na opał wolne z wiadomością urzędniczą i leśniczego.

Tę ordynarią starosta mój Birżeński Jan Dowgiąło Stryszka i każdy po nim będący ma oddawać ^abez wszej zwłoki dla łaski mej w roku terażniejszym ^{a46},

począwszy od S^o Marcina przyszłego, na początku roku połowicę jurgieltu i legumin, w półroka drugą połowicę legumin, a przy dokończeniu roku ostatek jurgieltu ⁴¹ sukna, a powinien będzie dwoje chłopiąt moich, wzięwszy ćwiczyć i gdy którego wyćwicy, drugiego na to miejsce wziąć. Roboty moje wszystkie odprawować w Birżach, przy tym ma osieść i tam się fundować, nie odrywając się aż do żywota od służby mej, wszakoż gdybym u mnie roboty nie było, wolno mu gdzie indziej roboty się podjąć, tak jednak, żeby sługą moim być nie przestawał robot moich, gdyby go zaś potrzeba było⁴⁷.

Sutartis su mūrininku Kornelijumi Keizeriu, mano tarnu, ką jis iš manęs kiekvienais metais turi gauti

Algos 200 auksinų.
Gelumbės⁴⁸ 10 uolekčių.
Plono vilnonio audinio⁴⁹ 12 uolekčių.
Juodas avikailis.
Džiovinto salyklo 10 statinių.
Rugių 10 statinių.
Kviečių 1 statinė.
Avižų 12 statinių.
Žirnių 1 statinė.
Miežinių kruopų 1 statinė (?).
Grikių kruopų 1 statinė (?).
Meitėlių 3.
Sviesto 2 pūdai.
Sūrių kapa.
Druskos 1 statinė.

Malkų kūrenimui neribotai su valdytojo ir girininko žinia.

Šią ordinariją mano Biržų seniūnas Jonas Daugėla Striška ir kiekvienas po jo būsiantis turi atiduoti be jokio delsimo mano malonei šiais metais, pradėdant ateinančiu Šv. Martynu, metų pradžioje pusę algos ir maisto produktų, po pusmečio kitą maisto produktų pusę, o pasibaigus metams likusią algą ir gelumbę. Privalės du mano berniukus paėmęs mokyti ir kai kurį nors išmokys, kitą jo vieton paimti. Visus darbus turi man atlikti Biržuose, ten apsigyventi ir įsikurti, iki gyvenimo pabaigos liekant mano tarnyboje, išskyrus, jei pas mane darbo nebūtų, galima jam kur nors kitur imtis darbo, tačiau taip, kad mano tarnu nesiliautų buvęs ir mano darbų imtųsi, jei prireiktų.

Gauta 2003 06 23

Nuorodos ir paaiškinimai

¹ Kelios K. Radvilos sutartys su dailininkais ir amatininkais buvo paskelbtos. Sutartis su akmentašiu Jonu Pilypu Valonu (Jan Philip Walon) ir mūrininku Henriku

(Henrich) Handle publikuota: A. Paliušytė, Radvilų kriptotos rekonstrukcija Dubingių evangelikų reformatų bažnyčioje XVII a. 3 dešimtmetyje, *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2002, t. 9, p. 157–161. Sutartis su mūrininkais Kristupu Zaifertu (Christoff Seifferdt) ir Henriku Hanke (Henrich Hancke) publikuota: A. Paliušytė, Kristupas Radvila ir amatininkai: kūrybos sąlygos XVII a. I pusės Vilniuje, *Kultūrologija*, Vilnius, 2002, t. 9, p. 55–58.

² Sutartys su mūrininku Kornelijumi Keizeriu (Corneliusz Kiezyer), vargonų meistru Mauricijumi (Mawrycy); K. Radvila surašė sutarties projektą su dailide Mikalojumi Prusaku (Mikołaj Prussak), *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1280, ap. 1, b. 2053. Sutarties projektas publikuotas: W. Boberski, „Projekt“ zboru kalwińskiego w Słucku. Z warsztatu XVII-wiecznego cieśli, *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.* Red. J. Lileyko, Lublin, 2000, s. 253–272.

³ J. Mozasas K. Radvilai iš Gardino 1616 08 14, *Archivum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów* (toliau – *AGAD, AR*), dz. V, b. 10065, l. 1.

⁴ M. Trizna K. Radvilai 1629 05 14 iš Bytenio, *AGAD, AR*, dz. V, Nr. 9875, p. 11; Adomas Modževskis (Adam Modrzewski) K. Radvilai 1629 06 12 iš Lipično, *AGAD, AR*, dz. V, Nr. 9875, p. 12–13.

⁵ Žr. sutarčių su patrankų liejikais kopija. Šių sutarčių reversai šiek tiek skyrėsi, plačiau aptarė liejikų įsipareigojimus, *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b, l. 181v, 182.

⁶ Toks buvo tapytojo Merkelio Funhakeno darbą įteisinančios sutarties originalas, patvirtintas K. Radvilos parašu ir antspaudu, *BNA*, f. 694, ap. 1, b. 484, l. 1. Dokumentas minimas: A. Paliušytė, Kristupas Radvila (1585–1640) – tapybos užsakovas, *Menotyra*, 2001, Nr. 2(23), p. 30.

⁷ A. Paliušytė, ten pat.

⁸ J. Mozasas K. Radvilai 1616 08 14 iš Gardino, *AGAD, AR* dz. V, b. 10065, l. 1.

⁹ Sutarties originalas, *BNA*, f. 694, ap. 4, b. 2001, l. 33–33v. Sutartis publikuota: A. Paliušytė, Kristupas Radvila ir amatininkai..., p. 55–58.

¹⁰ Be to, turėjo gauti po 6 pagalbininkus darbui kasdien, darbo priemones, įvairių maisto produktų. Sutarties kopija, *BNA*, f. 694, ap. 4, b. 2001, l. 13, 14. Publikuota: A. Paliušytė, Radvilų kriptotos rekonstrukcija..., p. 159–160.

¹¹ W. Boberski, ten pat, s. 254.

¹² Sutarties kopija, *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b, l. 15.

¹³ Apie tai plačiau: W. Boberski, ten pat, s. 253–272.

¹⁴ *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b, l. 16. Jokūbas dailidė daug kartų minimas vadinamojoje „Biržų statybos knygoje“, *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b.

¹⁵ Sutarties kopija, *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b, l. 16.

¹⁶ *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b, l. 65v–66.

¹⁷ T. Wasilewski, Budowa zamku i rezydencji Radziwiłłów w Birżach w latach 1586–1654, *Podług nieba i zwyczajów polskiego. Studia z historii architektury i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, Warszawa, 1988, s. 267.

¹⁸ Straipsnio autorė dėkinga Girėnui Povilioniiui, pateikusiam papildomos informacijos apie Rygos vargonų meistrą Mauricijų Wendtą, kuris sukūrė Kretingos bernardinų bažnyčios vargonus. Plačiau apie šį meistrą žr.: A. McCrea, G. Gran, Towards a history of organ-buil-

- ding in the Baltic States, *The organ yearbook*, 1995, London, 1995, p. 15.
- ¹⁹ Plačiau apie muziką K. Radvilos dvare žr.: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa, 2001, s. 351–355.
- ²⁰ 1621 m. etmonas pasirašė sutartį su karališkuoju akmentašiu Jonu Pilypu Valonu ir įpareigojo jį kartu su pameistriais atlikti Radvilų giminės sarkofagus, skirtus jų mauzoliejiui Dubinguose. Surašyta sutartis išsamiai aptarė sarkofagų formas, be to, paminėti medžio modeliai ir eskizai popieriuje. Numatyta didžiausias atlyginimas už vienkartinį užsakymą – marmuro sarkofagus – 3000 auksinų. Sutartis publikuota: A. Paliušytė, Radvilų kriptos rekonstrukcija..., p. 156–162.
- ²¹ Vykstant intensyviems Vilniaus rezidencijos perstatymo darbams 1620 m. K. Radvila surašė sutartį su tapytoju Jonu (Jan) Moczulskiu. Šį kartą dokumentas įteisino konkretų užsakymą – tapybą Vilniaus rūmuose. (Išlikęs originalas ir kopija?) Sutartyje suderintas eskizas (abrisas), gautas iš kunigaikščio ir jo ranka patvirtintas. Nurodyti 11 portretų, kuriuos tapytojas turėjo pertapyti, ir istorinė kompozicija, skirta rūmų alkieriui. Istorinė tapyba užsakovo vertintina, sutartyje pažymėta, jog ji turi būti nutapyta „kaip geram meistrui pridera“. Sutarties turinys aprašytas: A. Paliušytė, Kristupas Radvila (1585–1640)..., p. 30.
- ²² Sutarties ir jos reverso kopijos, *AGAD, AR*, dz. IV, b. 1b, l. 181v, 182.
- ²³ „Tyłko proszę WKsM, abym jako narychlej mógł mieć zadatek, a ja zaraz bez omieszkania począc robić, i z pilnością kończyć; przy czym uniżenie żądam, żebym tak w płaceniu, jako i w czeladzi odwołoki albo zatrudnienia nie miał“, J. Mozasas K. Radvilai 1616 08 14 iš Gardino, *AGAD, AR*, dz. V, b. 10065, l. 1.
- ²⁴ M. Trizna K. Radvilai 1629 05 14(?) iš Bytenio, *AGAD, AR*, dz. V, b. 9875, p. 11.
- ²⁵ A. Paliušytė, Kristupas Radvila (1585–1640)...
- ²⁶ Kartu su pameistriu jis pageidavo gauti iš etmono rugių, džiovinto salyklo, miežių kruopų, grikių, žirnių, lašinių, sviesto, sūrių, druskos ir briedžio kailį, E. Marmokovičius K. Radvilai 1630 08 21 iš Liubčios, *AGAD, AR*, dz. V, b. 9304, p. 76.
- ²⁷ „Czuły w swych rzezcach jest, darmo czasu nie traci, a z tego i towarzysza ma na robotę“, E. Marmokovičius K. Radvilai 1630 08 21 iš Liubčios, *AGAD, AR*, dz. V, b. 9304, p. 78.
- ²⁸ E. Marmokovičius minėjo laiške K. Radvilai, jog Dovydas teiraujasis, kaip gaminti svirnų langų rėmus, E. Marmokovičius K. Radvilai 1630 10 11 iš Liubčios, *AGAD, AR*, dz. V, b. 9304, p. 84. Tikriausiai tas pats Davidas gamino ir storlentes svirnamams 1631 m., E. Marmokovičius K. Radvilai 1631 10 12 iš Liubčios, *AGAD, AR*, dz. V, b. 9304, p. 93.
- ²⁹ Nors žinoma ir vienerių metų sutartis, sudaryta su tapytoju Merkeliu (Molcher) Funhakenu, A. Paliušytė, Kristupas Radvila (1585–1640)...
- ³⁰ Išlikusi sutarties kopija. Išliko taip pat kopija sutarties, surašytos su kalviu Matu, tikriausiai tuo pačiu Kšiżanovskiu, *BNLA*, f. 694, ap. 3, b. 6, l. 140v–141.
- ³¹ Sutarties kopija, *BNLA*, f. 694, ap. 3, b. 6, l. 140 v.
- ³² Sutarties kopija, *BNLA*, f. 694, ap. 3, b. 6, l. 140–140v.
- ³³ *BNLA*, f. 694, ap. 1, b. 146, l. 22. K. Keizeris galbūt tapatintinas su pareigūnų laiškuose 1611–1617 m. minimu Kornelijumi (keliskart paminėtas su pavarde Cesar, Cezar), kuris dirbo K. Radvilai Biržuose, tikriausiai Vižuonose ir kitur, vadovavo dirbtuvei, Konradas Patrikovskis (Patrykowski) K. Radvilai 1611 04 16 iš Vižuonų, 1612 05 16 iš Biržų, *AGAD, AR*, dz. V, b. 11399, p. 7–10, 21; Kristupas Skulimovskis (Krzysztof Skulimowski) K. Radvilai 1612 01 03 iš Alantos, 1612 01 06 iš Salamiesčio, 1612 06 18 iš Biržų, ten pat, b. 14530, p. 6–8, 10, 22–24; Bohdanas Makarskis K. Radvilai 1616 12 13 iš Papilio, 1617 05 17 iš Papilio, ten pat, b. 9098, p. 42, 44.
- ³⁴ Dokumento data neįskaitoma (16...0 m. kovo 28 d.), *BNLA*, f. 694, ap. 7, b. 764, l. 24.
- ³⁵ Apie K. Radvilos tarnų atlyginimus yra rašiusi ir daug skaičių, svarbių palyginimams, pateikusi U. Augustyniak, ten pat, s. 54–55, 130–134. Apie tapytojų ir skulptorių darbo apmokėjimą žr.: A. Paliušytė, Kristupas Radvila (1585–1640)...; A. Paliušytė, Radvilų kriptos rekonstrukcija..., p. 157–161.
- ³⁶ Dokumentas be parašo ir antspaudo.
- ³⁷ „a–a“ įrašas virš eilutės.
- ³⁸ Dokumentas be parašo ir antspaudo.
- ³⁹ Vienas žodis neįskaitomas.
- ⁴⁰ Vienas žodis neįskaitomas.
- ⁴¹ „a–a“ įrašas Kristupo Radvilos ranka.
- ⁴² „a–a“ įrašas Kristupo Radvilos ranka.
- ⁴³ Indelis su smėliu tik ką parašytam tekstui pabarstyti.
- ⁴⁴ Dokumentas be parašo ir antspaudo su priedais ir taisymais K. Radvilos ranka. Sutarties fragmentas publikuotas U. Augustyniak, ten pat, Warszawa, 2001, s. 133. Sutartis nedatuota. Tikėtina, jog sudaryta prieš 1611 m.
- ⁴⁵ „a–a“ įrašas paties K. Radvilos ranka. Anot U. Augustyniak, posakis „šluga rėkodajny“ šiuo atveju reiškė, jog amatininkas neturėjo teisės dirbti kitam užsakovui, kitais atvejais tas pats posakis įvardijo pasamdytus mirusių giminaičių tarnus, samdymą patvirtinant rankos paspaudimu (U. Augustyniak, ten pat, s. 78, 118).
- ⁴⁶ „a–a“ įrašas Kristupo Radvilos ranka.
- ⁴⁷ „a–a“ įrašas Kristupo Radvilos ranka.
- ⁴⁸ „Falendysz“ – tanki vidutinės kokybės gelumbė.
- ⁴⁹ „Karazja“ – lengvas pigus audinys iš prastos kokybės šukuotinės vilnos arba brangesnės vilnos dirbinių atliekų, dažniausiai drobinio audimo.

Aistė Paliušytė

KRZYSZTOF RADZIWIŁŁ'S (1585–1640) CONTRACTS WITH ARTISANS

S u m m a r y

The article analyses the available contracts with craftsmen drawn up by hetman of the Grand Duchy of Lithuania Krzysztof Radziwiłł and reveals the creative conditions of craftsmen in the manor of this nobleman. The majority of the contracts were concluded in Vilnius, a city where artisan workshops were abundant. Vilnius served

as a place where Radziwiłł concluded contracts for works to be carried out at his other private dominions as well. By the number of contracts concluded Vilnius was closely followed by Biržai, a hereditary centre of the Radziwiłł family. Because of the constructions carried out at Biržai Castle in the second and fourth decades of the 17th century, the castle had been a working place for artisans of various crafts for a long period of time.

Radziwiłł's contracts with craftsmen were of two types: those obliging artisans for a long-term work at the manor and those for one-time art commissions. Most of the remaining contracts concern the creation of specific objects of art and architecture. Among the contracts of this type are those with the organ-master Mawrycy of Riga, the masons Krzysztof Seifert and Henryk Handle from Vilnius, the carpenter Jakub Szydak and others. The history behind the contracts shows that the most important criteria for the selection of artisans were their qualification and experience at the manors of other noblemen and the court of the Grand Duke.

Contracts for one-time orders traditionally set out the object, the period within which it had to be finished, and payment details. The contracts of this type were detailed: they discussed the structure of the artwork commissioned,

functional parts, materials, techniques and methods of decoration. The contracts also revealed the hetman's interest in functionality and masterly, qualitative execution and preference for expensive materials and splendour of representative pieces.

The other group of contracts includes those for long-term employment. It was sought to establish a strong relationship with craftsmen required for everyday needs: blacksmiths, metalworkers and woodworkers. In 1621 Radziwiłł concluded contracts in Biržai with the metalworker Matys Krzyżanowski, the carpenter Hanus Szeyler and the gunsmith Krzysztof Reyp for the works at Biržai Castle; contracts of the same type were drawn up with the mason Korneliusz Kieyzer and other craftsmen. Some of the long-term contracts provided for accommodation of the artisan at the private domain of the nobleman. In terms of payment methods and remuneration amounts, most of the artisans hired for long-term work did not differ much from the nobleman's servants, on the one hand, and artists, painters and sculptors on the other; this shows that their status at the manors was similar. The various aspects of management and monitoring discussed in the contracts show the influence of the contractor on the artisans' production.